ISSN 2310-3353

BAITURSYNULY UNIVERSITY

«АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨҢІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

КӨПСАЛАЛЫ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
МНОГОПРОФИЛЬНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 4
2025

PUBLISHINGS KSPI

BU BAITURSYNULY UNIVERSITY

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК КГПИ

2025 ж., қазан, №4 (80)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: ***Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті***

Бас редактор: ***Куанышбаев С.Б.***, география ғылымдарының докторы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.
Бас редактордың орынбасары: ***Жарлыгасов Ж.Б.***, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

***Әлімбаев А.Е.*,** философия докторы (PhD), А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Қазақстан.
Балтабаева А.С., Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Әдістемелік орталығы» КММ, Қостанай қ., Қазақстан.
Бережнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ресей Федерациясы Сыртқы істер министрлігінің Мәскеу мемлекеттік Халықаралық қатынастар институты (университеті), Ресей.
***Емин Атасой*,** PhD докторы, Улудаг университеті, Бурса қ., Түркия.
***Зоя Микниене*,** докторы, (PhD) Литва денсаулық туралы ғылым университеті, Каунас қ., Литва Республикасы.
***Качеев Д.А.*,** философия ғылымдарының кандидаты, тарих магистрі, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.
***Ксембаева С.К.*,** педагогика ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан.
***Лина Анастасова*,** әлеуметтану ғылымдарының докторы, Бургас еркін университеті, Бургас қ., Болгария.
***Медетов Н.А.*,** физика-математика ғылымдарының докторы, «Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Қазақстан.
***Мишулина О.В.*,** экономика ғылымдарының докторы, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.
Рахимова Э.Е., «№ 1 мектеп-лицей» КММ мұғалімі, «Үздік педагог-2023 жыл», Қостанай қ., Қазақстан.
***Соловьев С.А.*,** биология ғылымдарының докторы, Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті, Ресей.
***Скороходов Д.М.*,** техника ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.
Скударева Г.Н., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Мемлекеттік гуманитарлық-технологиялық университетінің ректоры, Орехово-Зуево қ., Ресей
***Сычева И.Н.*,** ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.
***Ташев А.Н.*,** экология бойынша биология ғылымдарының кандидаты, орман шаруашылығы университеті, София қ., Болгария.
***Уразбоев Г.У.*,** физика-математика ғылымдарының докторы, Ургенч мемлекеттік университеті, Өзбекстан.

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж
Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігімен 17.09.2004 берілген.
Мерзімді баспа басылымын қайта есепке алу 07.11.2023 ж.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47
(Редакциялық-баспа бөлімі)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

КӨПСАЛАЛЫ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ | № 4 (80) 2025 | МНОГОПРОФИЛЬНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№4 (80), октябрь 2025 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: ***Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы***

Главный редактор: ***Куанышбаев С.Б.***, доктор географических наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынулы, Казахстан.
Заместитель главного редактора: ***Жарлыгасов Ж.Б.***, кандидат сельскохозяйственных наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

***Алимбаев А.Е.*,** доктор философии (PhD), Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова, Казахстан.
Балтабаева А.С., директор КГУ «Методический центр» Управления образования Костанайской области, г. Костанай, Казахстан.
Бережнова Е.В., доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный институт международных отношений (университет) Министерства иностранных дел Российской Федерации, Россия.
Емин Атасой, доктор PhD, Университет Улудаг, г. Бурса, Турция.
***Зоя Микниене*,** доктор (PhD), Литовский университет наук здоровья, г. Каунас, Республика Литва.
***Качеев Д.А.*,** кандидат философских наук, магистр истории, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.
***Ксембаева С.К.*,** кандидат педагогических наук, НАО «Торайгыров университет», Казахстан.
***Лина Анастассова*,** доктор социологии, Бургасский свободный университет, г. Бургас, Болгария.
***Медетов Н.А.*,** доктор физико-математических наук, НАО «Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова», Казахстан.
***Мишулина О.В.*,** доктор экономических наук, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.
Рахимова Э.Е., учитель, КГУ «Школа-лицей № 1», «Лучший педагог-2023 года», г. Костанай, Казахстан.
***Соловьев С.А.*,** доктор биологических наук, Новосибирский государственный университет экономики и управления, Россия.
***Скороходов Д.М.*,** кандидат технических наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.
Скударева Г.Н., доктор педагогических наук, профессор, ректор Государственного гуманитарно-технологического университета, г. Орехово-Зуево, Россия.
***Сычева И.Н.*,** кандидат сельскохозяйственных наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.
***Ташев А.Н.*,** кандидат биологических наук по экологии, Лесотехнический университет, г. София, Болгария.
***Уразбоев Г.У.*,** доктор физико-математических наук, Ургенчский государственный университет, Узбекистан.

Свидетельство о регистрации № 5452-Ж
выдано Министерством информации Республики Казахстан 17.09.2004 г.
Переучёт периодического печатного издания 07.11.2023 г.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:
110000, г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47
(Редакционно-издательский отдел)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы

KOZHANULY, M.

A FEW WORDS ABOUT THE AGE CHARACTERISTICS OF A PERSON ***(based on the work of A. Yasawi "DIWANI HIKMETI" (BOOK OF WISDOM)***

The article examines the age-related characteristics of a person through the prism of Kazakh moral values and the concept of the "Self" as reflected in Diwani Hikmet, a collection of Sufi poetry by Khoja Ahmed Yasawi. The author argues that Yasawi, in his Hikmets, explored various stages of human life within the framework of the Sufi tradition of Islam. At the same time, Kazakh akyns and zhyrau of the 17th–20th centuries interpreted these stages through their own life experiences, observations, and philosophical reflections. The study analyzes the age characteristics described in Hikmet and conditionally divides them into four generational stages – the young zhigit, the aga, the otagasy, and the zhigit-agasy – comparing these stages with the works of Kazakh poets and zhyrau from the 17th–20th centuries. As is well known, both the great Abai and the zhyrau poets of the 19th–20th centuries were familiar with the legacy of our ancestor Khoja Akhmet Yasawi. However, the scholarly interest in Yasawi's teachings in Kazakhstan emerged only in the 1990s, becoming a significant phenomenon in national research. In the future, a comparative study of Kazakh moral qualities – the concept of the "Self" – with Yasawi studies and the humanistic values reflected in the poetic heritage of akyns and zhyrau may offer new perspectives and scientific interpretations in Turkic (Kazakh) and world literature.

Key words: *Khoja Ahmed Yasawi, Diwani Hikmet, stages of human life (age characteristics), human qualities, concepts of "Self", the four principles of the Sufi movement: shariat, maghrifat, tariqat and hakiqat, Yasawi studies.*

Автор туралы мәліметтер:

Қожанұлы Манасбай *– филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық қорғаныс университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы.*

Қожанұлы Манасбай *– кандидат филологических наук, профессор, Национальный университет обороны Республики Казахстан, г. Астана, Республика Казахстан.*

Kozhanuly Manasbay *– Candidate of Philological Sciences, Professor, National Defense University of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan.*

ӘОЖ 16.215

Шолпанбаева, Г.А.,
педагогика ғылымдарының магистрі,
филология және практикалық лингвистика
кафедрасының аға оқытушысы,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы
Адилов, Н.Е.,
«Аударма ісі (ағылшын тілі)» ББ 1 курс студенті,
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

КИІЗ ҮЙ КӨШПЕЛІ ӨРКЕНИЕТТІҢ КИЕЛІ МҰРАСЫ

Түйін

Экожүйеге бейімделу, шаруашылық пен мәдени типтерді қалыптастыру үдерісінде көшпелілер адамзат өркениетіне теңдесі жоқ құндылықтардың бірі – қазақтың киіз үйін дүниеге әкелді. Киіз үй – қазақ халқының сан ғасырлық мәдениетінің айшықты көрінісі, рухани және тұрмыстық тәжірибесінің жинақталған мәні. Қазақтың бүкіл өмір салты киіз үймен тығыз байланысты болғандықтан, оның күнделікті тіршіліктегі орны айрық-

ша. Дәстүрлі мәдениеттердің барлығында үй ғаламның символдық бейнесі саналғандай, қазақтың киіз үйі де Әлемнің шағын үлгісі ретінде қабылданды.

Түйінді сөздер: *киіз үй, тұрмыс-тіршілік, шаңырақ, уық, кереге, баспана.*

1 Кіріспе

Киіз үй – Қазақстанның табиғи жағдайына, өмір салты мен әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктеріне бейімделген, аса қолайлы әрі практикалық тұрғын үйлердің ең көне түрлерінің бірі. Ол Еуразия даласында мекендеген көшпелі және жартылай көшпелі халықтар арасында кеңінен таралып, бүгінгі күнге дейін өзінің дәстүрлі үлгісін сақтап қалған [1, б. 86]. «Киіз үйдің қалыптасуы жылжымалы баспананың ең қарапайым түрлерінен – саятшылықтан бастау алып, қазіргі жетілген үлгісіне жеткенге дейін ұзақ та күрделі даму жолынан өтті» [2, б. 111].

2 Материалдар мен әдістер

Қазақтың киіз үйіне тоқталатын болсақ, ол көшпелі халықтың тұрмыс-тіршілігіне сай есептеліп, жан-жақты ойластырылған баспана ғана емес, сонымен бірге сәндік-әшекейлеу өнерінің талғампаздығын танытқан ерекше туынды болды. Киіз үйді құрудың өзі көшпелілердің табиғатқа, қоршаған ортаға деген көзқарасының айқын көрінісі екені даусыз. Киіз үйдің символдық мазмұны оның рухани, мәдени және философиялық мәнін ашып көрсетіп, арнайы назар аударуды талап етеді.

Көшпелілер мәдениетінің символикасы дүниеге философиялық көзқарасты білдіріп қана қоймай, өмір сүру нормасына айналды. Философиялық дүниетаным мен күнделікті тұрмыс арасында шекара болмады, олар өзара тығыз байланыста болды. Бірқатар қазақстандық ғалымдар – М.С. Мұқанов, А.Т. Төлеубаев, Н.Ж. Шаханова, М. Қаракүзова, Ж. Хасанов, Б. Ибраев және басқалар – қазақ киіз үйінің құрылымында ежелгі ғарыштық жүйенің бейнесі көрініс тапқанын атап өткен.

М.С. Мұқанов өзінің «Қазақтың киіз үйі» атты еңбегінде бұл бірегей мұраның дүниежүзі бойынша жылжымалы тұрғын үйлердің ең жетілген түрлерінің бірі ретінде танылғанын атап өтеді. Киіз үйдің ағаш қаңқасы төрт негізгі бөліктен тұрады: кереге – шеңбер жасап, торкөз қабырға түзетін негізгі бөлік; уық – күмбезді құрап, шаңыраққа тірелетін сырықтар; шаңырақ – үйдің күмбезін құрайтын басты элемент; ал ағаштан жасалған қос жапырақты «сықырлауық» есік кіріп-шығуға арналған бөлік болып табылады.Қазақ халқы үшін киіз үйдің күмбезі – шаңырақ ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан қасиетті мұра саналған. Әкенің «қара шаңырағы» ұлдары үшін қастерлі жәдігер болып, ерекше құрметтелді. Дәстүр бойынша, үлкен ұлдар ата-анасынан бөлініп, өз еншісін алса, кенже ұл әке үйінде қалып, шаруашылықты бірге жүргізіп, барлық байлықтың мұрагері әрі «шаңырақ иесі» атанған. Шаңырақтың бейнесі – шеңбер ішіндегі крест түрінде – табиғаттағы күннің мәңгілік қозғалысын, эволюцияны және тіршіліктің дамуын айқындаған [2, б. 205].

3-4 Нәтижелер мен талқылау

«Шаңырақтың» пішіні, оның бөлшектері, материалы, сапасы – мұның бәрі отбасы берекесін сақтаушы «құт» ұғымымен тікелей байланысты [3, б. 212]. Киіз үйдің күмбезі – бірігудің белгісі, сондықтан қазақтар бата – үлкендердің ақ тілектерін айтқанда – «шаңырағын шайқалмасын» – дейді киіз үйіңіздің күмбезі берік, мызғымас. Бұл дегеніміз: отбасында татулық, достық, бауырмалдық орнасын. Қазақтың ұлттық сана-сезімі мен дүниетанымында «шаңырақ» үй, отбасы, ұрпақ деген мағынаны білдірсе, рухани-философиялық түсінікте – ошақтың, отбасының, салт-дәстүр мен тәрбиенің, рухани жақындықтың жалғасының белгісі [4, б. 15].

1) Қазақ дәстүрінде әулет ұрпақтары «ата-баба жолын жалғастырушы» ретінде қарастырылған. «Шаңырақ» ұғымы киіз үйдің күмбезімен астасып, отбасының бірлігі мен тұрақтылығының нышаны болып саналды. Сол себепті «шаңырақ шайқалды» деген түсінік – үлкен қайғы мен әулеттің ыдырауын білдіретін ұғымға айналған. Халықтық дүниетанымда

шаңырақ діни салт-жоралармен сабақтасып, ұрпақ сабақтастығының символы ретінде қабылданды. Әулет иесі дүниеден мұрагерсіз өтсе, оның шаңырағы бейіт басына қойылып, бұл әулеттің тоқтағанын білдіретін рәсім орындалды. Сондай-ақ, қазақтың ізгі тілектерінде шаңыраққа байланысты ұғым жиі қолданылады: «Шаңырағың биік, босағаң берік болсын» деген сөздер – отбасының татулығы, берекесі мен мәңгілік бақытының бейнесі ретінде түсіндірілді.

2) «Шаңырақ» киіз үй тұрғындарын күн, ай, жұлдыз сияқты қасиетті аспан денелерімен байланыстыратын маңызды нышан саналған. Қазақ халқы шаңырақтан түскен күн сәулесіне айрықша мән берген. Осыған орай, дәстүр бойынша жас келін үйленгеннен кейінгі алғашқы айларда таңсәріде тұрып, шаңырақтағы киізден жасалған «түндікті» ашуға міндеттелген [5, б. 158].

Қазақ халқының наным-сенімінде «шаңырақ» әйелдің бала көтеру мүмкіндігімен, құнарлылығымен тығыз байланыстырылған. Егер балалары шетінесе немесе дүниеге келген соң шетінеп кетсе, әйелді жеті қара тастың үстіне босандырып, нәрестені ақ киізге орап, киіз үйдің күмбезіне іліп қойған.

Киіз үйдің күмбезіндегі «шаңырақ» шеңберін айнала «аяқбаулар» ілінеді. Олардың ұштарында қылшықтары бар, бургундия түсті жүннен өрілген баулар көрініс табады. Жалпы қазақ киіз үйінде, түркі халықтарының көпшілігінің үйлеріндегідей, өрнекті жолақтарда, кілемдер мен шымылдықтарда қызыл түстің алуан реңкі басым болып келеді. Бұл түс көбею, ұрықтану, өсіп-өну ұғымдарымен байланыстырылады. Киіз үйдің әшекейлерінде этникалық дәстүр мен рухтың көрінісін ғана емес, сонымен бірге тұрғын үйдің «игерілген» мәнді кеңістігінің табиғи ғарышпен үйлесімін бейнелеу көзделеді [3, б. 212].

Киіз үйдің күмбезімен тығыз байланысты келесі элемент – «шаңырақты» ұстап тұрған «уық» атты тірек сырықтар. Зерттеушілердің пайымдауынша, шамамен 60-қа жуық уығы бар киіз үйде «шаңырақтың» жоғарғы тесігінен түскен күн сәулесінің бұрышы арқылы тәуліктің уақытын шамалап анықтауға болады [6, б. 175].

Киіз үйдің күмбезіндегі «күлдіреуіш» шеңбері шеберлер тарапынан крест пішінінде жасалған, ол күннің мәңгілік қозғалысын, эволюцияны және өмірдің жалғастығын бейнелейді. Өзара мықтап біріктірілген үш «күлдіреуіш» тақтайшасы қазақтың үш жүзінің бірлігін меңзейді. Киіз үйді жоғарыдан төмен қарай қарағанда, күмбездегі «шаңырақ» күнді, ал оны айнала орналасқан «уық» тіректер күн сәулелерін елестетеді. Сонымен бірге, киіз үйдің көшпелілердің өзге жылжымалы баспаналарынан ерекшеленетін басты сипаты – қабырғаларының жиналмалы торкөз қаңқасы [2, б. 200].

Бұл элементтің маңызы соншалық, кейбір зерттеушілер киіз үй атауының өзі торлы жақтау атауынан шыққан деп пайымдайды. Этнограф М.С. Мұқанов «терме» сөздерінің семантикасына тоқтала отырып, былай деп жазады: «“Термегер” мен “терме алаша” ұғымдарының арасында семантикалық байланыс бар деп айтуға болады. Екі жағдайда да олардың мәні тоқу тәсілімен жасалған, қиылысып, тоғысқан материалдық мәдениет элементтеріне қатысты. Осындай ерекшелік ежелгі халықтарды, соның ішінде ғұндарды да, тұрмысқа қолайлы тұрғын үй түрін жасауға жетеледі» [2, б. 205]. Мағына талдауы: Қазақ тілінде «теру» – бір нәрсені сұрыптап алу, бөліп алу деген мағынада. «Терме» – сол етістіктен жасалған туынды сөз, негізінен «іріктеу», «жинақтау» дегенді білдіреді. Мысалы: «терме жыр» – ақынның іріктеп айтқан нақыл сөздері. Киіз үй мәдениетінде «теру» сөзі кереге торын жинау, құрастыру ісіне қатысты қолданылуы мүмкін. Себебі керегенің көзі, яғни торы, белгілі бір жүйемен, ретпен құрастырылып, «теріліп» жасалады.

«Терме кер» аудармасы мәселесі: С.А. Козиннің «терме керді» – «торлы киіз» деп аударуы кейбір күмән тудырады. Өйткені «кер» сөзі қазақта «кереге» дегенді білдіреді. Ал «киіз» бөлігі мұнда артық сияқты. Дұрысында, «терме кер» – «торлап жасалған кереге» немесе «іріктеліп жасалған торлы кереге» дегенге саяды. Демек, Козиннің «торлы киіз» деп

аударуы сөзбе-сөз емес, дәлме-дәл деуге келмейді. Ол киіз үйдің негізгі бөлігі кереге екенін ескеріп, бірақ нақты мағынасын толық жеткізе алмаған.

Қорытынды: «Терме», «теру» сөздерінің киіз үй құрылысындағы қолданысы керегенің торлануы, рет-ретімен құрастырылуы, сұрыпталуы ұғымымен байланысты. Сондықтан «терме кер» – «торланған кереге», «іріктелген кереге» дегенге жуық келеді [7, б. 190].

Қазақтың киіз үйінде керегеге өрнекті кілемшелер ілініп, киіз есік сол төсенішке тігілген. Осыған байланысты қазақ тіліндегі «кереге» сөзі ертеректе жалпы «киіз үй» мағынасында да қолданылған деуге болады. Моңғол тіліндегі киіз үй атауы – «гер» – көне түркі тіліндегі «керагына» сөзімен, дәлірек айтқанда оның «кер» түбірімен генетикалық тұрғыдан сабақтас болуы ықтимал.Қазақтың тұтас өмірі киіз үймен байланысқан. Оның маңызды әрі киелі бөлшектерінің бірі – «босаға», яғни есік жақтауы. Қазақ түсінігінде босаға мен есік жақтауы қасиетті орын саналған, өйткені береке де, байлық та осы жерден бастау алады. Кіру мен шығу кезіндегі барлық рәсімдер семиотикалық тұрғыдан жоғары мәнге ие болған [8, б. 101].

Қонақтың табалдырықты аттауы оның үй иелеріне деген көзқарасын білдірудің бір тәсілі ретінде қолданылған. Егер табалдырықты босағадан басын төмен салып, оң аяғымен аттаса, бұл үй иесіне және киелі ошаққа құрмет білдіру болып саналған. Керісінше әрекет ету – үй мен оның иесінің ар-намысын, қадір-қасиетін қорлау ретінде қабылданған. Сондықтан қазақтар киіз үйдің босағасын биік, мандайшаны аласа етіп жасаған. Мәселен, келін қайын атаның киіз үйіне немесе жас жұбайлардың «отауына» алғаш кіргенде, босағада үш рет иіліп, басын есік жақтауына сүйеп, алдымен оң аяғымен аттауы міндетті болған. Бұл рәсім үй иесіне құрмет көрсету мен дәстүрлі этикеттің маңызды белгісі болып есептелген.

5 Қорытынды

Қазақ қоғамында балалардың есік жақтауына сүйеніп тұруына, кіре берісте немесе босағада тұруына тыйым салынған. Кейінгі босану кезінде балалар жиі қайтыс болған жағдайда, кіндік табалдырықтан кесіліп алынған. Сондай-ақ, кейбір қазақ рулары маркұмды алып шығар алдында табалдырықты үш рет көтеріп, түсірген. Хан ордасына барған кезде еуропалық елшілер босағаны баспауға тырысқан, себебі бұл жаман ниеттілік немесе теріс белгі ретінде қабылданған. «Қара» хабаршы босағаны оң аяғымен басып, есік жақтауын қолымен тіреп, жаман хабарды жеткізген. Бұл әдет-ғұрып Түрік қағанаты дәуірінен бері белгілі болып, қазақ қоғамына 20 ғасырдың басына дейін жеткен [5, б. 214].

Қазақ киіз үйінде қонаққа және сыйлы адамдарға арналған ең құрметті орын – төр болып саналған. Ол киіз үйдің кіреберіске қарама-қарсы жағында орналасқан. Ең сапалы киіздер мен тоқылған кілемдер төрге жайылып, оның артына «жүк аяқ» – сандықтарды орналастыруға арналған арнайы стендтер қойылған, ал олардың үстіне төсек-орындар төселген. Қазақтар өз өмір сүру кеңістігін қос мәңгілік дүниені біріктіру қағидасы аясында ұйымдастырған. Бұл кеңістік «он жақ» деп аталып, еркек бөліктері оң жақта, әйел бөліктері сол жақта орналастырылған. Еркек және әйел жартысының бөлінуі көшпелілердің дәстүрлі өмірінде қатаң сақталған, бұл отбасы құрылымының және әлеуметтік тәртіптің маңызды белгісі ретінде қарастырылған.

Әдебиеттер тізімі:

1 Ерғазы Қ.Е. Истоки казахской юрты и ее семантика // Алаш – историко-этнологический научный журнал. – №3(6). – г. Алматы. – 2006. – С. 83-90.

2 Мұқанов М.С. Казахская юрта. – Алматы, 1981. – С. 223.

3 Шаханова Н.Ж. Мир традиционной культуры казахов. – Алматы, 1998. – 212 с.

4 Егизбаева М.К. Юрта и особенности мировосприятия казахов // электронный научный журнал «edu.e-history.kz». – № 1(05).

5 Толеубаев А.Т. Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов (XIX – нач. XX). – Алматы: Ғылым, 1991. –214 с.

6 Пюрвеев Л. Культурное наследие кочевников в аспекте проблемы стационарного и мобильного в архитектуре // Проблемы изучения и охраны памятников культуры Казахстана. – Алматы, 1980. – С. 175.

7 Козин С.А. Сокровенное сказание. Монгольская хроника 1240 г. – М., 1941. – Т.I. – 190 с.

8 Сейдимбеков А. Первый снег: Документальные рассказы. – Алма-Ата, 1989. – С. 125

ШОЛПАНБАЕВА, Г.А., АДИЛОВ, Н.Е.

ЮРТА – СВЯЩЕННОЕ НАСЛЕДИЕ КОЧЕВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

В процессе адаптации к экосистеме и создании хозяйственных и культурных типов кочевники создали шедевр мировой цивилизации – казахскую юрту. Казахская юрта – своеобразная квинтэссенция многовековой культуры казахского народа. Вся жизнь казахов связана с юртой, поэтому она занимает особое место в повседневной жизни. Во всех традиционных культурах дом был прототипом мира.

Ключевые слова: *юрта, быт, шанырак, уык, кереге, приют.*

SHOLPANBAYEVA, G.A., ADILOV, N.Ye.

YURT IS A SACRED HERITAGE OF A NOMADIC CIVILIZATION

In the process of adapting to the ecosystem and creating economic and cultural types, the nomads created a masterpiece of world civilization – the Kazakh yurt. The Kazakh yurt is a kind of quintessence of the centuries-old culture of the Kazakh people. The entire life of the Kazakhs is connected with the yurt, which is why it occupies a special place in everyday life. In all traditional cultures, the house was the prototype of the world.

Key words: *yurt, everyday life, shanyrak, uyk, kerege, shelter.*

Авторлар туралы мәліметтер:

Шолпанбаева Газиза Абуовна *– педагогика ғылымдарының магистрі, филология және практикалық лингвистика кафедрасының аға оқытушысы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.*

Адилов Нұрдаулет Еруланович *– «Аударма ісі (ағылшын тілі)» ББ 1 курс студенті, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы.*

Шолпанбаева Газиза Абуовна *– магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры филологии и практической лингвистики, Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.*

Адилов Нұрдаулет Еруланович *– студент 1 курса ОП «Переводческое дело (английский язык)», Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай, Республика Казахстан.*

Sholpanbayeva Gaziza Abuovna *– Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Philology and Practical Linguistics, Akhmet Baytursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan.*

Adilov Nurdaulet Yerulanovich *– 1st year student, "Translation Studies (English)" educational program, Akhmet Baytursynuly Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan.*

МАЗМҰНЫ

БІЛІМ БЕРУ

Бекбулатова, А.Б. «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ МЕДИАСАУАТТЫЛЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗЫ 3

Елеусизова, Г.А., Утегенова, Б.М. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ҰЖЫМДЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ 8

Казкенова, М.С., Утегенова, Б.М. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАСАҚ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒДАРЛАНҒАН ОҚЫТУ МОДЕЛІ РЕТІНДЕ 16

Карпова, К.В., Калимжанова, Р.Л. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ТӨМЕНДЕТУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫ 26

ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ӨНЕР ҒЫЛЫМДАРЫ

Әбсадық, А.А., Симонова, А.С. Б. МАНСҰРОВТЫҢ «СҰЛТАН БЕЙБАРС» ФИЛЬМІНДЕГІ ОТАН МЕН ТҮБІРІН ІЗДЕУ ТАҚЫРЫБЫ 34

Қожанұлы, М. АДАМНЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ БІРЕР СӨЗ 38

Шолпанбаева, Г.А., Адилов, Н.Е. КИІЗ ҮЙ КӨШПЕЛІ ӨРКЕНИЕТТІҢ КИЕЛІ МҰРАСЫ 50

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

Майер, Ф.Ф., Нарижняя, И.И. КАРАТЕОДОРИЯНЫҢ ЕРЕКШЕ ТҮРІНІҢ БІР ФУНКЦИЯСЫ ТУРАЛЫ 55

Тажиев, С.Р., Тоқтар, Ә.Т., Нұрғазиева, А.А., Мұртазин, Е.Ж. ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҚЫРҒЫЗ АЛАТАУЫНЫҢ ЕТЕГІНДЕГІ ЖЕРАСТЫ СУЛАРЫНЫҢ РЕСУРСТЫҚ ӘЛЕУЕТІ 64

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ВЕТЕРИНАРИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ

Бабич, Е.А., Швецова, Т.В., Мухтаров, Н.С. СЫЗЫҚТЫҚ СЫРТҚЫ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫ САУЫН МАЛ ОТАРЫНДА ПАЙДАЛАНУ 73

Мухтаров, Н.С., Елеуов, Б.М., Адырбаев, Е.М., Балабаев, Б.К. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДА КҮЗДІК БИДАЙ ЕГІСТЕРІНЕ ФУНГИЦИДТЕРДІҢ ӘСЕРІ 80

Мухтаров, Н.С., Елеуов, Б.М., Адырбаев, Е.М., Балабаев, Б.К. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДА РАПС ЕГІСТЕРІНДЕ ИНСЕКТИЦИДТЕРДІҢ ӘСЕРІН БАҒАЛАУ 90

ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР

Байжанова, Л.А.-Н. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕТ ӨНДІРІСІ САЛАСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ: АЙМАҚТЫҚ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ 101

МЕРЕЙТОЙЛЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЛАР 108

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА 110

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗОВАНИЕ

Бекбулатова, А.Б. ЗНАЧЕНИЕ МЕДИАГРАМОТНОСТИ УЧЕНИКОВ В РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЛЕКСНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «АДАЛ АЗАМАТ» 3

Елеусизова, Г.А., Утегенова, Б.М. РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ СТРАТЕГИЙ ОРГАНИЗАЦИИ КОЛЛЕКТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ 8

Казкенова, М.С., Утегенова, Б.М. ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ОТРЯД КАК МОДЕЛЬ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ 16

Карпова, К.В., Калимжанова, Р.Л. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ СНИЖЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ 26

ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ИСКУССТВО

Әбсадық, А.А., Симонова, А.С. ТЕМА РОДИНЫ И ПОИСКА ИСТОКОВ В ФИЛЬМЕ Б.МАНСУРОВА «СУЛТАН БЕЙБАРС» 34

Қожанұлы, М. НЕСКОЛЬКО СЛОВ О ВОЗРАСТНЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ЧЕЛОВЕКА 38

Шолпанбаева, Г.А., Адилов, Н.Е. ЮРТА – СВЯЩЕННОЕ НАСЛЕДИЕ КОЧЕВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ 50

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Майер, Ф.Ф., Нарижняя, И.И. ОБ ОДНОЙ ФУНКЦИИ КАРАТЕОДОРИ СПЕЦИАЛЬНОГО ВИДА 55

Тажиев, С.Р., Тоқтар, Ә.Т., Нургазиева, А.А., Муртазин, Е.Ж. РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ПРЕДГОРИЙ КЫРГЫЗСКОГО АЛАТАУ В ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ 64

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ, ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ

Бабич, Е.А., Швецова, Т.В., Мухтаров, Н.С. ЛИНЕЙНАЯ ОЦЕНКА ЭКСТЕРЬЕРА И ЕЁ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В СТАДАХ МОЛОЧНОГО СКОТА 73

Мухтаров, Н.С., Елеуов, Б.М., Адырбаев, Е.М., Балабаев, Б.К. ДЕЙСТВИЕ ФУНГИЦИДОВ В ПОСЕВАХ ПШЕНИЦЫ ОЗИМОЙ В УСЛОВИЯХ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА 80

Мухтаров, Н.С., Елеуов, Б.М., Адырбаев, Е.М., Балабаев, Б.К. ОЦЕНКА ВОЗДЕЙСТВИЯ ИНСЕКТИЦИДОВ НА ПОСЕВЫ РАПСА В УСЛОВИЯХ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА 90

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

Байжанова, Л.А.-Н. ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ МЯСНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ 101

ЮБИЛЕЙНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ 108

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 113

CONTENT

EDUCATION

Bekbulatova, A.B. IMPORTANCE OF STUDENTS' MEDIA LITERACY IN THE IMPLEMENTATION OF THE "ADAL AZAMAT" COMPREHENSIVE EDUCATIONAL PROGRAM 3

Yeleussizova, G.A., Utegenova, B.M. THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN USING STRATEGIES FOR ORGANIZING COLLECTIVE INTERACTION IN PRIMARY SCHOOLS 8

Kazkenova, M.S., Utegenova, B.M. PEDAGOGICAL TEAM AS A MODEL OF PRACTICE-ORIENTED TRAINING FOR FUTURE TEACHERS 16

Karpova, K.V., Kalimzhanova, R.L. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STRATEGIES FOR REDUCING STUDENTS' ANXIETY IN HIGHER EDUCATION 26

HUMANITIES AND ARTS

Absadyk, A.A., Simonova, A.S. THE THEME OF HOMELAND AND THE SEARCH FOR ROOTS IN B. MANSUROV'S FILM "SULTAN BEIBARS" 34

Kozhanuly, M. A FEW WORDS ABOUT THE AGE CHARACTERISTICS OF A PERSON 38

Sholpanbayeva, G.A., Adilov, N.Ye. YURT IS A SACRED HERITAGE OF A NOMADIC CIVILIZATION 50

NATURAL SCIENCES

Mayer, F.F., Narizhnyaya, I.I. ON A SPECIAL TYPE OF CARATHÉODORY FUNCTION 55

Tazhiyev, S.R., Toktar, A.T., Nurgaziyeva A.A., Murtazin Ye.Zh. GROUNDWATER RESOURCE POTENTIAL OF THE FOOTHILLS OF THE KYRGYZ ALATAU IN THE ZHAMBYL REGION 64

AGRICULTURAL, VETERINARY SCIENCES

Babich Ye.A., Shvetsova T.V., Mukhtarov N.S. LINEAR BODY CONFORMATION ASSESSMENT AND ITS USE IN DAIRY CATTLE HERDS 73

Mukhtarov, N.S., Yeleuov, B.M., Adyrbayev, Ye.M., Balabayev, B.K. THE EFFECT OF FUNGICIDES ON WINTER WHEAT CROPS IN THE CONDITIONS OF NORTHERN KAZAKHSTAN 80

Mukhtarov, N.S., Yeleuov, B.M., Adyrbayev, Ye.M., Balabayev, B.K. ASSESSMENT OF THE IMPACT OF INSECTICIDES ON RAPESEED CROPS IN THE CONDITIONS OF NORTHERN KAZAKHSTAN 90

SOCIAL SCIENCES

Baizhanova, L.A.-N. INVESTMENT POTENTIAL OF KAZAKHSTAN'S MEAT INDUSTRY: REGIONAL ANALYSIS AND INTERNATIONAL EXPERIENCE 101

ANNIVERSARY CONGRATULATIONS 108

INFORMATION FOR AUTHORS 116

Редактор, корректор: *А. Симонова*
Корректорлар: *Б. Сыздыкова, Т. Цай*
Компьютерлік беттеу: *С. Красикова, И. Милокумова*

Редактор, корректор: *А. Симонова*
Корректоры: *Б. Сыздыкова, Т. Цай*
Компьютерная верстка: *С. Красикова, И. Милокумова*

Басуға 08.10.2025 ж. берілді.
Пішімі 60х84/8. Көлемі 9,0 б.т.
Тапсырыс № 031

Ахмте Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университетіндегі
редакциялық-баспа бөлімінде басылған
Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47

Подписано в печать 08.10.2025 г.
Формат 60х84/8. Объем 9,0 п.л.
Заказ № 031

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Костанайского регионального университета
имени Ахмет Байтұрсынұлы
г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47